

**DOUĂ CAZURI DE DIVORȚ ÎN ORAȘUL ARAD
ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA***

EUGEN GHIȚĂ

Abstract

The two documents which are the subject of the present study, made to share property in the event of divorce, help to form an image on various aspects of daily life, poorly known from other sources: household size, land property, earnings in marriage furniture, tools, animals, prices, food, secular and religious involvement of the private life etc.

In addition to legal information, both inventories, which stood at the base of documents on which the property was to be divided, reveal another perspective on social history of Arad in the late eighteenth century.

Keywords: marriage, divorce, daily life, household, eighteenth century

1. Introducere – actele notariale în Arad în secolul XVIII

Multe lucruri s-au schimbat în orașul Arad începând cu secolul XVIII. Vechea așezare medievală a stagnat sub dominația otomană, iar la sfârșitul secolului XVII nici din punct de vedere al populației și nici din punct de vedere edilitar Aradul nu avea caractere urbane comparabile cu alte orașe.

Secolul XVIII a marcat un moment de cezură cu trecutul. Dominația habsburgică a luat locul celei otomane iar noile autorități au adus noi metode și principii în ceea ce a însemnat organizarea și dezvoltarea edilitară a Aradului de acum încolo. Orașul a fost un spațiu în care s-au intersectat mai multe etnii și religii de-a lungul întregului secol. Preponderența din acest punct de vedere a aparținut populației de origine germană care a fost adusă în oraș de noua stăpânire cu scopul nedisimulat de a deveni mijlocitoare a politicii oficiale în zonă. Nu mă refer aici în principal la o preponderență numerică – în Arad existau cel puțin până la mijlocul secolului al XVIII-lea și foarte multe familii de

* The paper **„Două cazuri de divorț în orașul Arad în secolul al XVIII-lea”** was published in *„Studii de demografie istorică (secolele XVII – XXI)”*, Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan (coord.), Editura Gutenberg, Arad, 2010, pp. 63-68, ISBN 978-606-8204-24-6

DOUĂ CAZURI DE DIVORȚ ÎN ORAȘUL ARAD ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA **Two Cases of Divorce in the Town of Arad in the Eighteenth Century**

sârbi, evident familii românești, maghiare, evreiești – ci la una politico-administrativă în sensul că funcțiile de conducere erau exercitate precumpănitor de etnici germani.

Printre multe alte lucruri nou veniții au adus cu ei și o nouă concepție de guvernare care avea la bază un importat aparat birocratic. Activitatea acestuia s-a materializat și în redactarea și păstrarea a numeroase categorii de acte și documente referitoare la cele mai diverse domenii, izvoare istorice pe baza cărora pot fi evidențiate diverse aspecte de viață cotidiană și nu numai. În primul rând istoricii și demografii au atras atenția asupra importanței actelor notariale prezente în arhive. Deși pentru comitatul Arad în secolul XVIII aceste acte nu sunt foarte numeroase, ele scot în evidență până la urmă o atitudine a părților contractante în planul relațiilor sociale.

Actele notariale nu au avut caracter de obligativitate însă în timp s-au impus ca necesare pentru rezolvarea diferitelor litigii în conformitate cu normele de drept. Deși redactarea unor astfel de acte se făcea respectând anumite cadre (norme imuabile, formule de introducere, încheiere, prezentarea martorilor, pecetea notarului) în conținutul lor acestea acopereau o paletă destul de largă de probleme din categorii diverse: matrimoniale, moșteniri, relații familiale, raporturi între frați etc. La DJAN Arad se află o cantitate importantă de astfel de acte notariale pentru secolul al XVIII-lea: testamente, contracte de căsătorie, averi lășământare, adevărințe de botez și câteva inventare de divorț etc.

Numărul contractelor de căsătorie și al inventarelor de divorț în DJAN Arad pentru secolul al XVIII-lea se ridică la câteva zeci de astfel de acte însumând peste 200 de pagini. Pentru acest articol am ales două inventare de divorț de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, iar într-o altă lucrare¹ am analizat câteva contracte de căsătorie din aceeași perioadă.

2. Inventarele de divorț

Cele două documente, care fac obiectul studiului de față, făcute pentru partajarea bunurilor în caz de divorț, ne ajută să ne formăm o imagine despre diversele aspecte de viață cotidiană, insuficient cunoscute din alte surse, precum: mărimea gospodăriei, proprietăți funciare, venituri acumulate în mariaj, piese de mobilier, unelte, animale, prețuri, alimente, implicarea autorităților laice și religioase în viața privată etc.

Reversul căsătoriei a fost întotdeauna divorțul, separarea. Biserica a condamnat de la început încălcarea sfintei taine a căsătoriei. Mutațiile produse în Europa secolului XVIII în urma procesului de secularizare au

¹ Eugen Ghiță, Some aspects regarding matrimonial relations in the city of Arad in the XVIIIth Century în *Families in Europe between the 19th and the 21st Centuries. From the Traditional Model to Contemporary PACS. Supplement of the Romanian Journal of Population Studies/ Antoinette Fauve-Chamoux, Ioan Bolovan (coord.), University Press, Cluj-Napoca, 2009, pp. 777-791.*

DOUĂ CAZURI DE DIVORȚ ÎN ORAȘUL ARAD ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA Two Cases of Divorce in the Town of Arad in the Eighteenth Century

adus o nouă optică vizavi de posibilitatea desfacerii căsătoriei. Această secularizare a însemnat implicit renunțarea la supravegherea din partea bisericii și asumarea acestui rol de către stat, fenomen petrecut la sfârșitul secolului al XVIII-lea².

Acest fapt este observabil și în orașul Arad la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Pentru a puncta câteva aspecte legate de problema divorțului, dar și pentru a evidenția nuanțe ale vieții cotidiene am ales două documente privind partajarea bunurilor în cazul separării sau în cazul desfacerii căsătoriei. Ambele acte privind împărțirea averii provin de la sfârșitul secolului XVIII. La baza alegerii a stat criteriul bogăției informațiilor și câte un aspect deosebit pentru fiecare.

Este vorba despre un divorț, datat în 15 mai 1798,³ între un ortodox și după nume – Martha Onn – probabil român și soția sa Ana (Anna) despre care nu avem nici o informație directă privind etnia și un altul, între Mathias Albrecht și Ursula Tuskanitzin, datat 8 ianuarie 1799⁴. Despre cel din urmă caz cunoaștem că în urmă cu câțiva ani s-a consumat actul căsătoriei,⁵ tipul de mariaj, dedus din contextul actului de divorț, fiind unul care a dus la o așa numită concentrare financiară⁶ în care trăinicia relației e bazată mai mult pe un anumit tip de management al resurselor decât pe alte valori. Orice fisură în acest tip de mariaj scoate la suprafață resentimente care inevitabil duc la deznodământul intuit – separarea sau divorțul, lucru care de altfel s-a și întâmplat și în cazul de față.

Prevederile ambelor documente scot în evidență două familii care aveau gospodării și venituri relativ mari și tocmai de aceea instituțiile locale s-au implicat în asigurarea unui cadru legal al împărțirii averii. La aceasta a contribuit probabil și statutul celor care au ajuns în situația de a divorța.

În cazul lui Martha Onn însuși episcopul ortodox a făcut o cerere Magistratului orășenesc pentru a cerceta condițiile divorțului. Pentru aceasta a fost însărcinat Georg Jankovitsch care trebuia să facă un fel

² Jack Goody, *Familia europeană. O încercare de antropologie istorică*, Iași, 2003, p. 103.

³ DJAN Arad, *Fond Primăria Municipiului Arad*, dosar 7/1792, filele 8-9.

⁴ *Ibidem*, filele 10-13.

⁵ Căsătoria s-a încheiat la 1 mai 1791. Cf. DJAN Arad, *Fond Primăria Municipiului Arad*, dosar 7/1792, filele 1-2. Doresc să remarc că nu este nici o inadvertență între acest contract semnat în 1791 și faptul că el se află clasificat la DJAN Arad într-un dosar pentru anul 1792. În afară de opțiunea celor care au făcut clasificarea o explicație este că în 1792 contractul a fost completat cu o nouă clauză și de aceea a fost considerat ca fiind în totalitate redactat în acel an. În fond în întreg dosarul se află alte două contracte de căsătorie din alți ani, 1793 respectiv 1795 și două inventare de divorț din 1798 și 1799.

⁶ Eugen Ghiță, *Aspecte juridice privind relațiile matrimoniale în orașul Arad în secolul al XVIII-lea*, în „*În căutarea fericii. Viața familială în spațiul românesc în secolele XVIII-XX*”, (coord.) Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteșan, Marius Eppel, Elena Crinela Holom, Presa universitară clujeană, Cluj-Napoca, 2010, p. 21.

DOUĂ CAZURI DE DIVORȚ ÎN ORAȘUL ARAD ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA Two Cases of Divorce in the Town of Arad in the Eighteenth Century

de raport privind averea și cauzele divorțului. Revenind la etnia sau mai bine spus la confesiunea femeii, aceasta poate fi dedusă din document, care vorbește de separarea „*Thoro et Mensa*”⁷ a celor doi. Prin aceasta deducem în mod sigur că Ana era de religie catolică cunoscut fiind faptul că acest tip de separare era practicat de biserica romano-catolică. Separarea „*de pat și masă*” dă dreptul soților să trăiască separat, însă căsătoria este considerată legală în continuare și partenerii nu au dreptul să se recăsătorească.

O astfel de cerere din partea episcopului ortodox nu putea fi făcută decât dacă persoana vizată avea un anumit statut social sau eventual în cazul în care acesta dorea să vină în ajutorul unui enoriaș al său care a suferit o nedreptate. O posibilă poziție socială a bărbatului se poate decela dintr-un alt document unde Martha Onn era responsabil de o stradă din cele 84 ale orașului Arad. Mai precis el răspundea de una dintre cele 15 străzi din „cartierul românesc” numit în document Wallachaei⁸. În acel an acesta era proaspăt căsătorit.

Consilierul Georg Jankovitsch a întocmit inventarul bunurilor care urmau a fi partajate numai după o deplasare la locul faptei, în urma constatărilor făcute de el și în conformitate cu „*spusele și mărturisirile celor doi*”. Lista redactată cuprinde lucruri dintre cele mai diverse: proprietăți funciare, animale, unelte, atelaje, lemne, semințe, cereale, fructe, alte alimente etc.

Gospodăria celor doi avea o dimensiune destul de însemnată: 10 iugăre de pământ și 5 iugăre de pășune, 5 boi, 3 vaci, 1 junincă, 1 vițel, o căruță, cantități importante de fructe, făină, porumb, fân, paie, unelte diverse (site, măsură pentru făină, lopată, coșuri împletite, o șă cu toate accesoriile, furci, coasă), lemne etc. Toate acestea se aflau în proprietatea bărbatului, femeia luând doar așternuturile de pat, 5 legături de fir pentru saci și 3 saci. În perioada de separare, înainte de a se termina divorțul și înainte de partajarea bunurilor bărbatul a vândut mai multe animale, fân, paie, porumb și fructe în valoare de 226 de florini și 46 de creițari. O parte din sumă – 26 de florini – a fost dată soției în anul anterior însă restul de lichidități, de peste 200 de florini, trebuiau să fie împărțiți sau cuantificați în partajarea averii. Documentul menționează în mod expres „*pierderea însemnată în inventarul de vite*”, practic 166 de florini din cei 226 fiind obținuți din vânzarea a 4 boi și 3 vaci.

Nu știu în ce măsură autoritățile laice se implicau în fenomenul de oprire a disoluției familiei prin divorț însă din contextul documentului reiese în mod clar că cel însărcinat cu cercetarea situației celor doi face

⁷ Eileen F. Stuart, *Dissolution and annulment of marriage by the catholic Church*, Sydney, 1994, p. 39.

⁸ DJAN Arad, *Fond Primăria Municipiului Arad*, dosar, 3/1783, fila 7.

DOUĂ CAZURI DE DIVORȚ ÎN ORAȘUL ARAD ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA Two Cases of Divorce in the Town of Arad in the Eighteenth Century

consemnări și chiar recomandări în funcție de ceea ce a constatat. Sentința sa este clară în momentul în care spune că „în ceea ce privește viața celor doi nu se poate aștepta o îmbunătățire”, conviețuirea sub același acoperiș fiind în opinia sa nerealistă. Mai mult decât atât considera că „pentru a preveni orice pericol este mai bine ca cei doi să se despartă pentru totdeauna”. Pentru întărirea afirmațiilor sale aduce argumentul că cele spuse de el au fost confirmate de vecini. Concluzia a fost că cei doi soți aveau firi diferite și „nu puteau fi de acord mai ales din vina bărbatului”. Documentul nu face referire la vreo vină concretă gen violență conjugală sau adulter, însă constată faptul că după 16 ani de căsătorie cei doi trebuie să se separe. Totuși atunci când consilierul vorbește de prevenirea unui pericol ne putem gândi în primul rând la un comportament abuziv din partea soțului care prin acțiunile sale putea chiar să pericliteze viața femeii.

Cel de al doilea caz are o complexitate mult mai mare prin averea deținută de cei doi. Căsătoria lui Mathias Albrecht cu Ursula Tuskanitzin avusese loc în urmă cu câțiva ani, mai precis în 1791. Ce s-a întâmplat în cadrul acestei familii astfel încât în 1799 conviețuirea să nu mai fie posibilă nu am putut afla în mod concret. Totuși o posibilă cauză ar putea fi cea legată de unele datorii ale văduvei care inițial nu au fost trecute în contract și tocmai de aceea s-a adăugat ulterior un articol adițional. Nu pot să afirm că acest lucru a constituit pricina divorțului, însă nerespectare promisiunilor partenerilor a reprezentat un procent important al cauzelor de divorț și în alte părți ale Europei⁹.

Inventarul averii celor doi scoate în evidență o familie cu resurse mult peste medie, cu proprietăți și venituri importante. Acest fapt este observat inclusiv în contractul de căsătorie¹⁰ unde zestrea viitoarei mirese era de 1900 de florini, mult peste zestrea oricărei alte femei din alte contracte studiate¹¹. Fostul soț avea la rândul lui o meserie – dulgher – care se bucura de căutare în epocă judecând după veniturile pe care acesta le avea de încasat de la diverse persoane sau chiar de la instituțiile oficiale din Arad și Pecica. Sumele de bani de încasat ar fi putut fi împrumuturi însă ținând cont de meseria practică de Mathias Albrecht și de faptul că printre debitori se aflau și instituții publice am exclus acest fapt.

Probabil în urma unor lucrări efectuate acesta avea de încasat plăți de la 30 de debitori. Valoarea acestor sume era foarte diferențiată mergând de la 2-3 florini în cazul câtorva persoane până la 279 de florini pe care îi avea de încasat de la casieria orașului Arad sau 159 de florini de la autoritățile din Pecica. Alte sume urmau a fi primite de la

⁹ Jack Goody, *op. cit.*, p. 93.

¹⁰ DJAN Arad, *Fond Primăria Municipiului Arad*, dosar 7/1792, filele 1-2.

¹¹ Eugen Ghiță, *op. cit.*, pp. 782-784.

DOUĂ CAZURI DE DIVORȚ ÎN ORAȘUL ARAD ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA **Two Cases of Divorce in the Town of Arad in the Eighteenth Century**

diverși oameni cum era spre exemplu dl. Nemiro – 100 de florini, dl. W. Steiner – 78 de florini, dl. Henter – 50 de florini etc. În total aceste venituri se ridicau la 1169 florini și 7 creițari și urmau a face parte din categoria sumelor ce urmau a fi împărțite. Proprietățile celor doi dovedesc, încă o dată, faptul că suntem în fața unui cuplu înstărit. Aceștia posedau două case – una de 3000 de florini și alta evaluată la 2600 de florini – o vie la Miniș de 1000 de florini, un sălaș cu casă și grădină de 200 de florini, o casă mică în cetatea veche de 80 de florini etc. valoarea acestora ridicându-se la 7373 de florini, sumă care de asemenea urma a fi împărțită.

Alte sume care intrau în discuție proveneau din vânzarea bunurilor sau proprietăților pe care Ursula Tuskanitzin le-a moștenit după decesul fostului soț și pe care le-a adus în noua familie. Acestea reprezentau un total de 3240 de florini și 14 creițari. La o simplă adunare cuantumul averii care urma a fi împărțită se ridica la 11782 florini și 21 de creițari. Din această sumă brută urmau a fi scăzuți cei 1900 de florini aduși de femeie ca zestre rămânând 9882 de florini și 21 de creițari ca valoare netă din care fiecăruia îi revenea jumătate, adică 4941 florini și 10,5 creițari.

Acest document datat ianuarie 1799 este redactat cu scopul de a evalua cât mai exact averea ce urma a fi împărțită.

Cele două documente conțin și date, deloc de neglijat, despre prețurile pentru imobile și pentru diverse produse în epocă. Aflăm astfel că 2 boi mari valorau împreună 77 de florini, o vacă 19-22 florini, un cubul/câblă de porumb 1 florin și 32 de creițari, un cubul de fructe 2 florini și 32 de creițari, o casă a unei familii înstărite 3000 de florini, o vie la Miniș cu dependințele aferente 1000 de florini etc.

Concluzii

În concluzie, pe lângă informațiile cu caracter juridic, ambele inventare, care au stat la baza alcătuirii documentelor pe baza cărora urma a fi împărțită averea, ne relevă o altă perspectivă asupra istoriei și asupra vieții cotidiene din Arad la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Mai presus de problemele matrimoniale documentele ne dau imaginea completă a ceea ce înseamnă un anumit tip de gospodărie și structura acesteia în epocă. În primul caz suntem în fața unei gospodării medii cu evidente rosturi agricole judecând după numărul de animale, unelte, acareturi și produse aflate în casă, iar în al doilea avem de-a face cu familia unui meșteșugar important, familie mult mai înstărită, având în vedere numărul și valoarea proprietăților precum și veniturile realizate.